

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Шишка Р.Б.

м. Київ

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського
права і процесу
Національного авіаційного університету*

СТАДІЇ ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Увага до здавалось б надуманого питання про стадії регулювання інформаційних правочинів зумовлена не тільки доктринальним науковим інтересом окремих представників цього напрямку правової науки, намаганням пристосувати теоретичні напрацювання для задоволення потреб практики, особливо правозастосування. Йдеться про те, де варто посилити регулятивний вплив на учасників інформаційних правовідносин і стимулювати їх правовими організаційними, а зі стрімким поширенням віртуальних правочинів і програмними, засобами. Проблема загострилась інформаційними атаками на Україну, спробами представити її як непорозуміння, загрозу для західних та східних демократій, обителю фашизму, націоналізму тощо. Попри свободу і загальний диспозитивний підхід до регуляторного впливу на наше переконання повинне залишитися все і для імперативного впливу як забезпечення єдності правозастосування.

Тут простежується два напрямки: 1) щодо особливості інформації як об'єкта прав: приватних – О.В. Кохановська, Л.М. Николайчук, Є.В.Петров, С.В. Ясечко та інші; публічних – І.В. Аристова, Р.А. Каплюжний, Б.А.Кормич, А.М. Новицький, Н.Б. Новицька, І.М. Сопілко, М.Я. Швец та інші; технократичних – Я.М. Николайчук; 2) щодо стадій правовідносин - С.С. Алексєєв, В.К. Бабаєв, Р.З. Лівшиць, О.О. Отраднова, С.О. Погрібний, О.Ф. Скакун, М.О.Тузов, О.Ф. Черданцев, В.Л. Яроцький.

Мета привернути увагу науковців до проблематики та сформулювати можливий напрямок посилення правового регуляторного впливу на поведінку учасників інформаційних правовідносин через уточнення змісту їх стадій.

Об'єктом є оціночною поняття правовідносин у динаміці їх розвитку, а предметом - положення актів цивільного та іншого законодавства, практика їх застосування, наукова доктрина.

Апріорі недооцінка чи переоцінка інформації взагалі та як об'єкта правовідносин зокрема загрожує негативними наслідками, що зумовлене її властивістю та здатністю активно впливати на реципієнта і навіть кардинальним чином змінити його ставлення та оцінки. Вона має свій цикл чи стадії і своїх споживачів. На понятійному рівні стадію розглядається як складова якогось процесу, в даному разі регулювання цивільних правовідносин, що охоплює певні дії та порядок їх учинення. Відповідно стадійний підхід стосується здебільшого процедурної складової та організації правовідносин. Проте він охоплює і матеріально правову складову.

Інформація впливає на того, хто може її сприймати та/або використовувати на звичаєвому (побутовому) чи професійному рівні. Наразі це людина як індивід чи представник юридичної особи чи органу влади. Інформація впливає і на організовані інформаційні системи та мережі і їх адепти. Це може вчинятися шляхом поширення спаму, вірусів тощо. В будь якому разі вона має своє спрямування і існує в часі та просторі.

Проблематика стадій регулювання з огляду на основну регулятивну функцію права має цивілістичний характер. В доктрині цивільного права більшість з них стосується зобов'язань. Так С.О. Погрібний його торкався щодо регулювання договірних відносин, а В.Л. Яроцький, який до того ж використовує формулювання «стадії механізму правового регулювання» щодо регулювання відносин цінних паперів. Питання стадій правового регулювання загалом розглянула й О.О. Отрадна, досліджуючи проблеми

вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань. Проте спеціальних досліджень стадій правового регулювання щодо інформаційних відносин немає. Серед науковців немає також єдиного підходу до виокремлення стадій правового регулювання суспільних відносин загалом та цивільних відносин зокрема. Так, С.С. Алексєєв виділив три основні стадії регулювання суспільних відносин, а саме: перша стадія – регламентування суспільних відносин, що потребують правового опосередкування; друга стадія – дія юридичних норм, в результаті яких виникають або змінюються правові відносини (суб'єктивні юридичні права та обов'язки конкретних осіб); третя стадія – реалізація суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, при якій правове регулювання досягає своїх цілей – втілюється в поведінці конкретних осіб [1, с. 34].

Натомість М.О. Тузов також вирізняє в межах процесу правового регулювання також три стадії, але вклав в них зовсім інший зміст, зокрема: 1) стадію правотворчості (правовстановлення); 2) стадію реалізації норм права; 3) стадію застосування державного примусу, що означає захист порушених прав (тобто стадію застосування заходів юридичної відповідальності, передбаченої в санкціях норм права) [2, с.207]. Стадія застосування заходів юридичної відповідальності більш точно відображає її сутність та значення і є логічною з урахуванням, що реалізація суб'єктами правовідносин своїх прав та обов'язків може відбуватися всупереч тим моделям поведінки, які закладені в регуляторних нормах, тобто з порушеннями. В такому випадку правове регулювання не є завершеним, оскільки не досягнуто його мети. Виникає необхідність застосувати юридичну відповідальність, як вплив на порушників і до досягнення мети правового регулювання суспільних відносин.

В.К. Бабаєв взагалі вирізняє лише дві стадії правового регулювання, а саме: регламентації суспільних відносин та дії юридичних норм. При цьому, на думку вченого, перша стадія правового регулювання – це, власне, формулювання юридичних норм, що охоплюють певні групи суспільних

відносин. Тобто фактично а цій стадії відбувається створення правових норм у процесі правотворчості. На другій стадії права втілюються в життя. В.К. Бабаєв наголошує, що юридичні норми для того і видаються, щоб діяти. У процесі їхньої дії виникають передбачені в нормах права і обов'язки, набуває чітких, реальних контурів предмет правового регулювання, приводяться в рух важелі, що забезпечують правопорядок [3, с. 213-214]. В цілому запропонований В.К. Бабаєвим підхід до визначення стадій правового регулювання суспільних відносин є дещо спрощеним, оскільки не дає можливості більш повно зрозуміти сутність процесу правового регулювання та встановити співвідношення елементів механізму правового регулювання з кожною стадією правового регулювання.

О.Ф. Черданцев вважав що, для кращого розуміння процесу правового регулювання можна виокремити в ньому три стадії (етапи): загальнонормативне регулювання; виникнення прав та обов'язків у конкретних суб'єктів; стадія їхньої реалізації [4, с. 347].

Аналіз усіх вищезгаданих підходів до визначення стадій правового регулювання суспільних відносин надає можливість стверджувати, що більшість учених-правників поділяють думку про те, що першою стадією правового регулювання є створення правових норм задля регулювання відповідних суспільних відносин. Хоча як ми вважаємо, спочатку слід вивчити нащо це регулювати, як воно відобразиться і в якому напрямку. Іншими словами, перш ніж регулювати ці відносини слід встановити, що заважає нормальному їх упорядкуванню, звідки загрози і як тому протидіяти, який досвід регулювання у світі та насамперед у тих союзах в які інтегрується країна. Також слід встановити тих фахівців, які переймаються тими проблемами і є визнаними лідерами у цьому напрямку. Тож не можна абсолютизувати, що правове регулювання має розпочинатися зі стадії створення правових норм. Так Р.З. Лівшиць небезпідставно зауважив, що створенню правових норм має передувати ідея, яку пізніше законодавець

перетворює на відповідні норми. Тобто, як він висловився, діє схема «ідея – норма – відносини» [5, с. 95 – 96].

Попри те, що кожен із науковців по-різному називає одну і ту саму стадію (загальнонормативне регулювання, стадія правотворчості, регламентація суспільних відносин тощо), від цього її сутність зовсім не змінюється. Така ситуація є цілком закономірною, оскільки правові норми, які відображені в актах законодавства або інших джерелах права, становлять підґрунтя правового регулювання, власне завдяки ним воно відбувається.

Правове регулювання розпочинається з адекватних економічно та соціально виважених правових норм. Перш ніж щось врегулювати, потрібно дійти висновку про те, що таке регулювання є вкрай необхідним, що воно повністю відповідає потребам та інтересам суспільства і держави. Попри те, що визнання необхідності правового регулювання певних суспільних відносин є надзвичайно важливим, воно є лише передумовою появи загального процесу правового регулювання (в контексті того, що правове регулювання в такому випадку має загальний, а не конкретизований щодо певного конкретного випадку характер). Це є окремим аспектом правотворчості як стадії правового регулювання. С.О. Погрібний наголосив, що визнання необхідності правового регулювання – це його суб'єктивна характеристика, яка є однією зі складових, що формують мету такого регулювання [6, с. 34]. Водночас правове врегулювання як самостійна стадія є основною в усі інші підпорядковані їй.

Видається логічним підхід С.О. Погрібного, що правове регулювання договірних цивільних відносин розпочинається зі створення норми права, а завершується відповідністю регульованих нею суспільних відносин її вимогам [6, с. 36]. Проте до того слід «сім раз вимірити, і один раз відмірити» перш ніж приймати правову норму та її вводити. Інколи уже можливість врегулювання відносин, особливо з погіршенням правового становища їх учасників, досягає мети їх регулювання і завдяки тому м'яко коректується це регулювання.

З огляду на наведені вбачаються такі стадії:

Доправовідносна чи оціночна на якій професійно встановлюються кореляти волевиявлення і форми його здійснення, причини недовісти чинних норм, слабкі елементи цих правовідносин (підстави виникнення, правовий режим об'єкта, правове становище учасників, засоби їх стимулювання обмеження, недовість встановленої відповідальності за порушення юридичних обов'язків) а також оцінюють можливі ризики та особливо наслідки змін. Це сфера ідеального та сушого, яка оцінюється професіоналами із врахуванням передумов вступу у правовідносини, їх правової форми, альтернатив, наслідків. Її результатом є розробка і подання суб'єкту правотворчості законопроекту, який має пройти експертизу.

Законодавчий процес можна розділити на кілька автономних етапів: 1) визначення потреби у новому законі; 2) підготовка концепції нового правового регулювання; 3) розробка законопроекту; 4) експертиза та обговорення законопроекту; 5) розгляд та ухвалення закону Верховною Радою України; 6) підписання закону Президентом України; 7) офіційне оприлюднення та опублікування закон. Може бути два варіанти проходження експертизи: 1) її проведення та обговорення здійснюються за ініціативою суб'єкта законодавчої ініціативи ще до її реєстрації як законопроекту у Верховній Раді України; 2) всі заходи здійснюються після формальної реєстрації проекту.

Експертизи проводяться якщо законопроект викликає чи може викликати запитання при його розгляді, для недопущення проходження законопроекту, який є відверто лобістський чи такий, що зможе зашкодити як суб'єктам правового регулювання, так і суспільству в цілому. Окрім того, усі проекти законів зазвичай мають пройти правову й наукову експертизи на предмет їхніх конституційності, законності, відповідності принципам права та системи українського законодавства. Для цього створено Інститут законодавства Верховної Ради України як базову установу науково-

правового забезпечення законодавчої діяльності Верховної Ради України. Проте серед його завдань проведення таких експертиз не передбачено.

Зауважимо, що Закон України «Про інформацію» та інші нормативні акти у сфері інформації у первісній редакції мали системні помилки саме тому, що не пройшли експертиз. Слава Богу наразі усвідомлено їх значення і підготовлено для того основу. В січні 2013 року навіть вийшов довідник “Проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів з використанням методики вирішення проблем”.

Після проведення експертизи доцільна і виправдана стадія правового регулювання як регуляторного впливу на інформаційні правовідносини, що забезпечується державою в особі її уповноважених органів і є складним процесом, що відбувається не спонтанно. Правове врегулювання інформаційних відносин має низку самостійних, але тісно пов’язаних між собою стадій, які послідовно змінюються спрямовані на кінцевий результат. Ці стадії взаємопов’язані, де кожна окремо взята стадія правового регулювання є передумовою наступної. Всі вони підпорядковані єдиній меті – упорядкувати суспільні відносини, охороняти їх та сприяти подальшому розвитку. В комплексі стадії правового регулювання суспільних відносин надають можливість осмислити такий складний феномен, як їх правове врегулювання. Зважаючи на це, виникає необхідність дослідити всі стадії правового регулювання та, відповідно, наявні в юридичній літературі підходи вчених-правників до цього питання. При цьому, слід зауважити, що запропоноване до розгляду питання перебуває на межі загальнотеоретичних та галузевих (тобто цивілістичних) досліджень.

Наступна стадія виникнення суб’єктивних прав та обов’язків є досить важливою і переводить врегулювання із ідеальної моделі норм права в реальну. На ній внаслідок настання юридичних фактів, що передбачені відповідними правовими нормами, виникають конкретні, зокрема інформаційні правовідносини, а правові норми активізуються та

індивідуалізуються з урахуванням особливостей їх елементів, зокрема правового становища учасників та правового режиму інформації.

Після цього йдеться про здійснення суб'єктивних цивільних прав і виконання юридичних обов'язків та досягнення мети вступу у правовідносини. На цій стадії відбувається втілення в життя конкретних суб'єктивних інформаційних прав та юридичних обов'язків. При тому можливі відхилення від ідеалу моделі норми позитивного права в межах її диспозитивізму чи невстановлення чи недоведення порушень інформаційних прав і охоронюваних законом інтересів.

Якщо між учасниками інформаційних правовідносин виникає конфлікт і порушуються суб'єктивні права, то настає примирна чи примирно відновлювальна стадія, яка може перерости в захист суб'єктивних прав та інтересів. Ця стадія процесу правового врегулювання інформаційних відносин є факультативною на відміну від попередніх. Її виокремлення зумовлено тим, що реалізація суб'єктивних цивільних прав та виконання обов'язків не завжди відбувається відповідно до тих моделей поведінки, які закладені у правових нормах.

Певна річ, такий порядок виокремлення вищезгаданих стадій правового регулювання інформаційних відносин не новий підхід, а є результатом узагальнення наявних у правовій доктрині підходів до вирішення цього питання. Принципова різниця у посиленні вираженості позитивного регулювання інформаційних відносин за рахунок введення ще однієї стадії.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. / С.С. Алексеев. – М.: Изд-во Юрид. лит., 1966. – 204 с.
2. Проблемы теории государства и права : учебник / Под ред. В.М. Сырых. – М.: Эксмо, 2008. – 576 с.
3. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. – М.: Юристъ, 2003. – 592с.
4. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. / А.Ф. Черданцев. – М.: Юрайт-М, 2002. – 432 с.

5. Лившиц Р.З. Теория права. / Р.З. Лившиц. – М.: БЕК, 1994. — 224 с
6. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія. / С.О. Погрібний. – К.: Правова єдність, 2009. – 304 с.
7. Про інформацію: Закон України 2 жовтня 1992 р. //Електронний ресурс. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2657-12
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України, – 2003. – № 40 -44. – Ст. 356.

Скальська Д. М.

м. Івано-Франківськ

*доктор філософських наук, професор,
зав. кафедри філософії
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД

Запровадження європейських стандартів освіти в Україні актуалізує зокрема такі теми, як науково-технічна творчість та науково-технічна раціональність.

Філософський погляд на дану гносеологічну проблематику приводить до класичних та новітніх парадигм в царині техніцизму, інструменталізму, технокультури, соціальних та антропокосмічних комунікацій. У зв'язку з цим, виникає ряд причин для емпіричних досліджень та філософських розмислів.

По-перше, потребує переосмислення поняття науково-технічної раціональності, яке демонструє у своєму сциєнтистському варіанті обмеженість при дослідженні і поясненні результатів науково-технічного прогресу (в основі яких лежать методи науково-технічної раціональності), що часто приводить до псевдораціональних наслідків. Також ціла низка феноменів техніки є не завжди позитивним результатом технократичного прояву комунікацій у соціумі.